

اصفهان و طاووس خانه آن

محمد تقی دانش پژوه

در تعریف اصفهان چند متن به نثر و نظم در دست داریم :

۱- از نصیرای همدانی خواجه نصیرالدین محمد یزدگردی که انشاء او در این زمینه در نسخه‌های دانشگاه ش ۴۸۶۴۲۳ و ۵۶۳۴ (۱۳۴ نفیسی) و مجلس ش ۲۶۶۵ ص ۴-۴۳۳ (فهرست ۸ : ۴۲۳) هست و آن را از روی این سه نسخه پس ازین می‌بینیم . در نخستین نسخه هم دیباچه هم هر دو هست . ولی در نسخه‌های دوم و سوم همان تعریف اصفهان است بی‌دیباچه .

۲- از ملا اعجازهراتی که رساله‌ایست شیوا و در هر عنوانی از آن شعری است از خود او و از رهگذر شناخت این شهر و مردم آن جا در آن روزگار بسیار سودمند بلکه بی‌مانند است .

دو نسخه از آن دانشگاه هست : یکی ش ۲۵۹۱۲۶ بر گ ۷۶-۸۷ ؛ دیگر ش ۳۰۳۴۲ ص ۳۹-۵۲

عنوانهای مطالب آن را نگارنده در فهرست دانشگاه آورده‌ام . در شهر - آشوب آقای گلچین معانی (ص ۹۴) هم از روی این فهرست نقل شده است .

۳ و ۴- تعریف اصفهان و طاووس خانه آن از آقا میر محمد منصور عاشق سمنانی پسر میر فزونی و در گذشته ۱۱۴۵ که نخست میر رکن‌الدین به‌وی نامه‌ای نوشته و در آن از اصفهان تعریف کرده و اظهار شوق به دیدار آن نموده است . آنکه در پاسخ او همان عاشق سمنانی رقه‌ای نوشته که دستور العمل سیر اصفهان است و از رهگذر شناخت این شهر در آن زمان و آشنایی با زندگی مردم آن روزگار بسیار ارزنده است .

سر گذشت عاشق سمنانی در سفینه محمود قاجار آمده و در فرهنگ سخنوران (ص ۳۷۰) بدان اشارت شده است .

از اوست سبحة هزار دانه (مجلس ۸ : ۳۱ و ۳۹ - ذریعه ۱۹ : ۲۰۱) . نیز همین رقه که در پاسخ نامه میر رکن‌الدین نوشته است (منشآت ش

۸۲۳۵ دانشگاه تهران که ناقص است. مجموعه مورخ ۱۱۰۰ کتابخانه ملک ش ۱۹ ر ۵۴۰۳ در ۱۹ برگ ۵۳ ر تا ۵۷ ر و ۴۶۷۱۸۱۸ ازسده ۱۱ در ۵ برگ ۱۶۲ پ تا ۱۶۷ پ. جنگ مفتاح که خواهیم شناخت). این دورا نیز از روی نسخه دانشگاه و نسخه مفتاح درینجا به چاپ رسانیده‌ام.

همچنین تعریف طاوس خانه‌ای که شاه عباس دوم در ۷۸-۱۰۶۸ بنیاد گذارده و وحیدقزوینی در عباس نامه (ص ۲۴۹) از آن وصف کرده است (دانشگاه ش ۳۰۹۸ ص ۳۱۳ - ۳۱۶) این را هم در اینجا چاپ می‌کنم. نیز نامه به طالب خان و میرزا صادق مستوفی الممالک (دانشگاه ش ۲۵۹۱۸۵۱).

۵- تعریف عمارت باغ بلبل یا هشت بهشت (از عمادالدوله میرزا محمد طاهر نصرآبادی وحید پسر محمد حسین خان قزوینی (۱۰۱۵-۱۱۱۲) که در جنگ علی نقی خاتون آبادی (کتابخانه ملی تهران) هست. در این جنگ شوکت نامه است از میرزا محمد رحیما وزیر بیگلربیگی چخورسعد درباره کارهای شاهانه روزگار شاه سلیمان در ایروان بنام خان خانان صفی قلی خان بیگلربیگی ایروان در ۱۰۸۴ و باغ و بهارظهیرالدین علی بن مراد تفریسی که در ۱۰۷۱ هنگامی که شاه از شکار مازندران به اصفهان بازگشته بود در تعریف عباس آباد جدید ساخته است. منشآت وحید فراوان است و از آنهاست همین نسخه ش ۸۲۳۵ دانشگاه تهران مورخ ۱۲۱۷.

۶- از عبدالله ثانی بهشتی هروی شاگرد فصیحی معاصر شاه عباس که در نورالمشرقیین خود از صفاهان و دولت خانه پادشاهی و قیصریه و نهوه خانه و حمام و بازار اصفهان و چهارباغ زنده رود وصف کرد، است (ش ۵۱۵۳ ملک). ۷- رمز الریاحین شیخ رمزی کاشانی زاده ۱۰۴۰ که آن را بنام شاه عباس دوم در ۱۰۸۹ به نظم فارسی در وصف اصفهان و مناظره گلها سروده است.

نسخه‌های آن در ملک (۴۵۸۸ مورخ ۱۰۹۸) و مجلس (۱۰۱۰ و ۱۰۱۱) مورخ پایان ج ۱۱۴۳ ر ۱۱۴۴ یاد شده در فهرست آنجا ۳: ۳۳۰ و ۷۶۰ هست و آقای ایرج افشار آن را در مجله وحید (۲: ۵۹ و ۱۹۹ و ۳۰۰ و ۴۴۰ و

(۶۱۷) چاپ کرده است .

۸ - گلزار سعادت میرزا محسن تأمیر تبریزی (۱۰۶۰ - ۱۱۲۸)
که بنام شاه سلطان حسین سروده است (ذریعه ۱۸ : ۲۱۷) چاپ آقای ایرج
افشار در مجله وحید (۵ : ۴۸۴ و ۷۱۴ و ۷۹۶ و ۹۵۹) ،

اما وصف نسخهٔ دکتر حسین مفتاح (تهران)

این مجموعه به اندازهٔ وزیری و کلفت است در جلد تیماج مشکی مقوای
ساده و کاغذ سپاهانی به نستعلیق راسته و چلیپا در متن و هامش دارای:

۱ - داستان بوداسف و بلوهر به روایت از ابن بابویه از محمد بن زکریای
غلابی جوهری (فهرست دانشگاه ۵ : ۱۶۴) به نستعلیق ریز شده ۱۱ در متن
و هامش در ۲۰ برگ و ۱۴ س و برگ یکم هم از درازا پاره شده است
۲ - «از افلاطون پرسیدند که سزاوار رحمت کیست و کارهای هر دم کی
ضایع ماند» در ۲۱ ر .

۳ - نامه نوشتن احمد پادشاه بر نادر صاحب قران و پاسخ نادر صاحب
قران به احمد پادشاه به نظم فارسی در ۲۱ پ - ۲۲ ر در دنبال شعر سعدی در ۲۲ ر .

۴ - در همین جا در ۲۲ پ یادداشت تولد فرزند حسین قلی پسر محمد
شریف خان مافی بایروند قزوینی بنام علی از زانش دختر غلام رضا خان
کاکاوند به خط پدرش است

۵ - فهرست مندرجات جنگ با جوهر آبی مورخ اردی بهشت ۱۳۹۶ در
تهران از کسی که نامش را پاک کرده اند (۲۴ ر)

۶ - قصهٔ تریاکی به نظم فارسی در ۳۴ پ - ۲۵ ب به نستعلیق چلیپا
در متن و هامش از ابوالفتح در روز پنجشنبه ۹ ج ۱۱۰۷/۲ در روستای اراک،
تا برگ ۳۰ شمارهٔ اصلی بدینگونه :

یکی تریاکی آتش طبیعت به کیش اهل دل پیر طریقت

۷ - انشاء فارسی تا برگ ۴۴

۸ - چند حکایت پراکنده از هردری، به نستعلیق در برگ ۵۶ پ شمارهٔ اصل
نام نویسنده «ملا سهو عمده» درست خوانده نشده است بالذات «لو کرلو» در -

رمضان ۱۱۶۸

- ۹ - داستان مانی به فارسی در برگ ۴۷
- ۱۰ - یادداشت شده که نسخه ازان تیمورخان بایروفا، است از محمد شریف پسر او در محرم در قزوین بامهر همین نویسند،
- ۱۱ - شعر فارسی
- ۱۲ - همان محمد شریف به خط و مهر خود یادداشت کرده است که این جنگ ازان تیمورخان مافی است در قزوین در رجب ۱۲۳۸ با مهر حسین قلی با یادداشت تملك فضل علی بن شاهویحی (۹) بیات در ذح ۱۱۲۳ به خط و مهر او و به عربی
- ۱۳ - انشاء فارسی فضل علی خاکسار بیات در ۲ ص در متن (تا ۵ پ)
- ۱۴ - تحفة الوزراء چهل بابی (۶-پ)
- ۱۵ - ثروت نظم فارسی باشعرهای ازل و محتشم و عظیم نشابوری تا ۵۲۲ در متن و ۵۲۷ در هاشم به نستعلیق مظفر علی بن تاتار خان بیات در شعبان ۱۱۳۱ رویهم در هشت برگ و شماره گذاریها در نسخه آشفته شده است.
- ۱۶ - یادداشت سفر مکة محمد رحیم خان بیات در ۲ رجب ۱۱۲۴ همراه با فتح علی خان در قریه سلمانی ملکی خود
- ۱۷ - من کلام عالی حضرت میرزا رضی الدین محمد به فارسی و انشاء است و دران از خواجه عبدالوهاب یاد شده است (تا ۵۲۹)
- ۱۸ - شعر فارسی در متن و هاشم از عظیمیا و دیگران (۵۳۰)
- ۱۹ - خلد برین محمد حکیم کرمانی، در متن چلیبا ۵۳۰ پ -
- ۵۳۷ پ، انجام افتاده. آغاز: رنگ آمیز نکته نگارستان نکته پرداز
- ۲۰ - شعر فارسی در متن و هاشم با یادداشت و بای آذربایجان در ذح ۱۲۳۷ (۴ گ)
- ۲۱ - جدول منبرالمجبة من اسرار هرمن الحکیم، به فارسی در ۱ ص
- ۲۲ - جدول اختلاجات الاعضاء واحکامها، به فارسی در ۱ ص
- ۲۳ - دنبالة يك انشاء، نستعلیق محمد شفیع بن شمس الدین کرایلی در روز دوشنبه ۱۱۳۱/۲۷ در ۱ ص، باپراکندههای دیگر

۲۴. فال نامه رباعیات عبیدزاکانی به نظم و نثر در ۱ ص، نستعلیق میرغنی

سبز و آری در ۲۷ ج ۱۳۰/۱

۲۵. دیوان میرزا شوکت، نستعلیق محمد شریف مافی در روزبکشنبه

۱۲۳۱/۲ ج ۱

۲۶. دیوان کلیم (۷۴) و رفعت (۹۴) و نظیری (۹۹) و میرصدی نهرانی

(۱۰۷) و قاسم مشهدی (۱۴۶) و بیگانه (۱۵۴) و شرعی (۱۶۴) و حکیم ابوالفتح

گیلانی و دیگران که بسیارند (تا ۴۱۸) و صائب (۱۸۱-۱۸۷-۳۸۱) در متن

و هاشم چلیپا.

۲۷. نامه مانتدی مورخ ۱۱۳۱ در ۱۸۸۸ در ۱ ص

۲۸. فال نامه خواجه نصیر، با حروف تهجی، در ۳۵ گ ۳۱۰

۲۹. نامه مورخ ۱۱۲۱ (۳۱۰)

۲۹. شهر آشوب نوری به نثر (۳۱۱)

۳۰. دو حکایت و چند انشاء یکی مورخ شب دوشنبه ۱۱۳۲/۱۸ ع از

فضل علی .

۳۱. الهامیه طغرای مشهدی، ۳۱۷ پ

۳۲. رقم سرداری جانی خان مورخ ج ۲/۷/۱۱۰۷، ۳۱۷ پ

۳۳. حظیات صادقی افشار، ۳۲۱ پ مورخ ۱۱۳۲

۳۴. رقم شاه سلطان حسین مورخ ۱۳۵ گ ۳۲۱ ر

۳۵. حکم مورخ ۱۰۷۶/۱ ع گ ۳۲۱ پ

۳۶. دستور آب و خواب از ذخیره خوارزم شاهی، گ ۳۲۴ نوشته ع ۱۱۳۲

در همش .

۲۷. روح و بدن فضولی در برگ ۳۲۵ مورخ ۱۱۲۹/۱۸ ع

۳۸. شعر قصاب گ ۳۲۶

۳۹. دستور العمل عاشق به معشوق گ ۳۳۰ پ

۴۰. تعریف اصفهان منسوب به وحید همانکه در نسخه های دیگر

بنام آقا محمد منصور سمنانی است از ۳۳۱ در ۸ برگ و کامل که ازان در این

مقال بهره برده ام .

۴۱. نکته هایی تاریخی صفوی در ۳ برگ

- ۴۲ - از نفایس القنون در انشاء
 ۴۳ - حکایت بر سبیل تمثیل
 ۴۴ - سواد رقم زمان خان ابدالی مورخ ۱۱۳۱
 ۴۵ - انشاء یکی از محمد امین صباغ
 ۴۶ - شعر لمحرره فضل عالی بیات مورخ شعبان ۱۱۱۳
 ۴۷ - چند انشاء
 ۴۸ - تاریخ و بیات علماء نوشته روزیکشبه ۸ ذح ۱۱۳۱
 ۴۹ - از دستور علی ع به اشتر به فارسی گ ۳۴۰-۳۵۲ پ
 ۵۰ - انشاء به خط فضل علی بیات مورخ شب آدینه ۲۲ ۱۱۲۸/۲ع
 و چندین انشاء دیگر
- ۵۱ - لیلی و مجنون مکتبی، گ ۳۴۷
 ۵۲ - شعر و نثر فارسی
 ۵۳ - نامه مورخ ۱۱۲۱ در ۳۷۱ ب
 ۵۴ - تاریخ شب شنبه ۱۹ ج ۱۱۲۶، در ۳۸۲ پ
 ۵۵ - هجای نویدی شیرازی، گ ۴۰۶
 ۵۶ - مدح کتاب از قدسی، گ ۴۰۶ پ
 ۵۷ - شعر والهی، گ ۴۰۷
 ۵۸ - رند و زاهد فضولی بغدادی، گ ۵۸۴
 ۵۹ - ظفر نامه یانصایح بوذرجمهری، گ ۵۰۲ (سؤال از نفس)
 ۶۰ - نصیحت نامه عبدالله انصاری، گ ۵۰۲ پ
 ۶۱ - مرآة المحققین شبستری، گ ۵۰۳
 ۶۲ - حسن و دل فتاحی، گ ۵۱۲
 ۶۳ - تعریف کشمیر قدسی مشهدی گ ۵۱۳
 ۶۴ - عجایب و غرایب خواندمیر، از برگ ۵۵۰ انجام افتاده
 ۶۵ - شعر های شاعران ناشناخته و گمنام از خراسانیان و همدانیان و
 فارسیان و آذربایجانیان و اصفهانیان که در متن و هامش این جنگ فراوان
 آمده است .

بر گهای بیشتر شماره کهن دارد ولی پس و پیش شده است و در آغاز آن هم
بر گهای بی شماره است.

تاریخهایی که در این جنگ دیده میشود ۱۰۷۶ و ۱۱۰۷ و ۱۱۱۳ و
۱۱۲۱ و ۱۱۲۴ و ۱۱۲۶ و ۱۱۲۸ و ۱۱۲۹ و ۱۱۳۱ و ۱۱۳۲ و ۱۱۳۶ و
۱۱۳۷ و ۱۳۰۱ و ۱۳۰۶ است

نسخه در ۱۲۳۶ در قزوین از آن تیمورخان مافی بایروند قزوینی یوده
و بدست محمدشرف خان پسرش و سپس به پسر این یکی حسین قلی رسیده است.
پیش از آن در ذیح ۱۱۲۳ از آن فضل علی خاکسار پسر شاهو بیجی (۹) بیات
بوده است.

نام نویسندگان و محرران در نسخه چنین است. ابو الفتح در ج ۲/ ۱۱۰۷
فضل علی خاکسار بیات در شعبان ۱۱۱۳ و ۲۲۲ ع ۱۱۲۸ و ۱۸ ع ۱۱۳۲
مظفر علی پسر تاتار خان بیات در شعبان ۱۱۳۱، محمد شفیع بن شمس الدین کرایلی
در ۷ ع ۱۱۳۱، لو کرلو در رمضان ۱۱۶۸، محمد شرف مافی در ج ۱/ ۱۲۳۱،
میر غنی سبزواری در ۱۳۰۱ که گویا فهرست مطالب نسخه مورخ اردی بهشت
۱۳۰۶ هم از او باشد. تاریخ تحریر ۱۱۲۹ و ۱۱۳۲ هم دارد.